

3. Karasik V. I. (2000). O tipakh diskursa. *Yazikovaia lichnost: institutsionalnyi i personalnyi diskurs*, 5-20. 4. Karpenko O. P. (2000). Toponim. *Ukrainska mova: Entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. 6. Cislaru G. (2008). Le nom de pays comme outil de représentation sociale. *Mots. Les langages du politique*, 86, 53-64. 7. Jodelet D. (1989). *Les représentations sociales*. Paris : PUF. 8. Kaufmann L. (2006). Les voies de la déférence. De la nature des concepts sociopolitiques. *Langage et société*, 117, 89-116. 9. Leblanc J.-M., Martinez W. (2005). Positionnements énonciatifs dans les vœux présidentiels sous la cinquième République. *Corpus*. URL: <http://journals.openedition.org/corpus/347> 10. Liberté, égalité, fraternité. URL: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/la-france/institutions-vie-politique/symboles-de-la-republique-et-14/article/liberte-egalite-fraternite>. 11. Williams M. (2016). Pourquoi la devise de la France est-elle «Liberté, Égalité, Fraternité»? *France Soir*. URL : <http://www.francesoir.fr/lifestyle-vie-quotidienne/pourquoi-la-devise-de-la-france-est-elle-liberte-egalite-fraternite>.

SOURCES

1. 30 ans de paroles publiques de Charles de Gaulle. URL: <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/ac-cueil>. 2. Les voeux des présidents de la République depuis 1974. URL: <https://www.vie-publique.fr/discours/selection-discours/voeux-presidents-republique-depuis-1974-2.html>. 3. Vœux présidentiels 1970-1974. URL: https://www.georges-pompidou.org/sites/default/files/recueil_voeux_presidentiels.pdf.

УДК 378.147:811.161.1'243

Прождзіна І. М., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНОНАЦІОНАЛЬНИМИ КУЛЬТУРНИМИ КОНЦЕПТАМИ

У статті висвітлюються лінгводидактичні прийоми і деякі методи ознайомлення іноземців з російськими культурними концептами: візуалізація навчального матеріалу, ознайомлення з метафоричними ознаками концепту, звертання до висловлень митців слова та ін. Використання цих прийомів проілюстровано конкретними прикладами. Наголошується на необхідності застосування евристичного підходу до навчання іноземних магістрів-філологів.

Ключові слова: *концепт, лінгводидактика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, навчання іноземців, російська лінгвокультура.*

Сучасна філологічна освіта передбачає глибоке ознайомлення з культурою країн, мови яких вивчаються, з особливостями національного менталітету носіїв мов. Серед навчальних дисциплін освітніх програм філологічного профілю цій меті безпосередньо підпорядковано лінгвокраїнознавчі та лінгвоконцептологічні дисципліни. Лінгвокраїнознавство здебільшого викладається в бакалавраті, а навчальні предмети лінгвоконцептологічного циклу (когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія,

міжкультурна комунікація) – у магістратурі, що є свідченням їхньої наступності й водночас різного рівня складності.

Складність лінгвоконцептології як навчальної дисципліни полягає не лише в об’єктивній чи суб’єктивній складності її предмета (концепту як ментально-вербального феномена), сформованих наукових напрямків і сформульованих залежно від напрямку мети та завдань, але й у тому, що досі не вивчено її лінгводидактичні аспекти, зокрема, стосовно навчання іноземців як носіїв інших, відмінних культур та мов. Між тим у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка є напрацювання, які можна ефективно використовувати у навчанні магістрів-філологів, зокрема й іноземних. Це насамперед наукові розвідки й навчально-методичні розробки, що поєднують лінгвістичний і когнітивний підходи та спираються на досвід викладання української та російської мов у лінгвокультурологічному висвітленні, професорів Інституту філології І. Голубовської, Н. Слухай, О. Снитко, доцента І. Кулініч [Голубовська; Слухай; Снитко].

Завдання викладача полягає в тому, щоби надати студентам-носіям інших мов і культур основну інформацію про культурні концепти, розтлумачити їхню національно-культурну специфіку. Для цього викладач повинен застосовувати такі лінгводидактичні прийоми та методи, що якнайкраще сприяють досягненню навчальних цілей у дисциплінах лінгвокогнітивного й лінгвокультурологічного профілю. Наша публікація присвячена саме цій проблемі, яка досі не висвітлювалася в науково-методичній літературі.

Окреслені нижче прийоми та методи ознайомлення з національно-специфічними концептами автор статті застосовує в нормативному курсі “Російська мова і культурні концепти”, що викладається іноземним студентам-магістрантам спеціальності “Російська мова та література” в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ознайомлення іноземців з національно-специфічними концептами мови, що вивчається, повинно охоплювати найважливіші виміри концепту – образний, понятійний та ціннісний [Карасик, с. 107]. Серед них останній є найважливішим: “Ціннісний бік концепту є визначальним для того, щоби концепт можна було виокремити” [там само]. Цінність, що часто трансформується в оцінку, відрізняє концепт від інших ментальних феноменів, адже явище об’єктивної дійсності концептуалізується лише перетворюючись на об’єкт оцінки й емоційного переживання (за влучним висловом відомого культуролога Ю. Степанова, “концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а часом і зіткнень” [Степанов, с. 43]; подібну думку висловлює В. Карасик: концепти – це кванти знання, що переживається [Карасик, с. 299]). Оскільки концепти “переживаються” носіями мови й культури як притаманні саме своїй мовно-концептуальній картині світу, то вони й виявляються ключем до цієї мови, культури й менталітету. Отже, важливість вивчення національно-специфічних (культурних) концептів безперечна, й увага має бути сфокусована саме на їхніх ціннісних (оцінних) ознаках; саме цьому підпорядковані прийоми та методи, про які йтиметься.

1. Візуалізація навчальної інформації із застосуванням евристичного методу.

При візуалізації навчальна інформація унаочнюється і викладається стисло, з акцентуванням головного змісту. Евристичний метод полягає у постановці пізнавальних завдань, що спонукають до пошукової діяльності. Відповідно до мети лінгвокультурологічного напрямку когнітивної лінгвістики і згідно з цілями відповідної навчальної дисципліни (ознайомлення з національно-специфічними культурними концептами) евристичний метод застосовується через постановку завдання виокремити базові ознаки певного концепту, котрі осмислюються як його когнітивні ознаки.

Продемонструємо, як цей метод у поєднанні з візуалізацією працює при ознайомленні студентів-іноземців з національно-специфічним російським концептом УЮТ.

Викладач готує кілька ілюстрацій, що відображають цей концепт, і на занятті по черзі демонструє їх. На першому малюнку зображено усміхнену загорнуту в плед чи ковдру дівчину в нічній сорочці, що сидить біля вікна у затишній кімнаті й тримає обома руками чашку, на підвіконні лежить розгорнута книжка, поруч з нею спить кішка; дівчина замріяно дивиться у вікно, за яким темно й сніжить. На тлі вікна на малюнку розміщено напис: “*Дома теплее, чем везде*”. Студентам пропонується прокоментувати зображене, висловити свої асоціації до ситуації, ці слова записуються на дошці: *вечер, отдых, чай, книга, читать, тепло, кошка* тощо. Потім демонструється інша ілюстрація, на якій зображено тацю з чашкою чаю зі скибкою цитрини і книжку; поруч із тацею м'який плед. На дошці знову записуються слова-асоціації: *чай, тепло, книга, чтение* та ін. Після показу третьої схожої ілюстрації і запису асоціацій обираємо повторювані слова (*тёплый плед, горячий напиток, книга, отдых* тощо), тематично близькі слова об'єднуємо й узагальнюємо за когнітивно подібними ознаками (*тепло; чтение* тощо). Ці послідовні дії дозволяють дійти висновку про базові когнітивні ознаки концепту УЮТ: тепло, затишок, відпочинок, читання, дім.

Далеко не всі концепти можна проілюструвати, адже більшість культурних концептів стосуються абстрактних понять, тобто не співвідносяться з предметними реаліями.

2. Ознайомлення з метафоричними ознаками концепту.

Якщо поняття або явище допускають метафоричне осмислення, то його метафоричні ознаки формують образ як складову концепту. Ця особливість концепту схарактеризована Дж. Лакоффом та М. Джонсоном у засадничій для когнітивізму праці “*Метафори, якими ми живемо*” (1980), В. Успенським у статті “*Про речові конотації абстрактних іменників*” (1979) та іншими наступними дослідниками. Ми уявляємо абстрактні концепти в образах предметного світу. Метафоричні ознаки сформулювати часом складно (на відміну від перцептивних ознак), але можливо, завдяки аналізу образних усталених висловів. Ознайомлюючи іноземців з культурним концептом ДУША, наводимо й аналізуємо вислови на кшталт: *душа закрыта / душа открыта (нараспашку), влезть в душу, заглянуть в душу, согреть душу, очистить душу; плюнуть в душу, вынуть душу, вложить душу* (в якусь справу) та ін. Ці метафоричні вислови формують конкретніший образ душі – як дому, вмістилища чи предмета.

Завдяки цьому конкретному образному змісту абстрактний концепт ДУША легше зрозуміти.

3. Використання усталених висловів.

Сти́ка сполучуваність притаманна не лише метафорам, вона є наслідком фіксації і відтворення найважливіших смислових компонентів культурного концепту. Наприклад, у вислові *ходить (бродит)*, як *неприкаянный* завдяки дієслову акцентується когнітивна ознака концепту НЕПРИКАЯННОСТЬ ‘перебування в безцільному русі’. В усталених висловах *авось обойдётся, действовать на авось, рассчитывать на авось* підсилюється когнітивна ознака концепту АВОСЬ ‘сподівання на результат всупереч передбачуваним несприятливим обставинам’. Розуміння розмовного вислову *дурью (ерундой)* *маяться* допомагає осягнути зміст концепту МАЯТЬСЯ і в інших контекстах: ‘специфічний стан людини, що не може знайти себе (або не може підшукати собі місце чи заняття) і відчуває страждання через свою непотрібність’.

4. Використання синонімів.

Зміст концепту охоплює всі відтінки значень кожного члена синонімічного ряду. Скажімо, до номінативного поля концепту НЕПРИКАЯННЫЙ належать, окрім імені цього концепту, мовні та мовленнєві синоніми (*никем*) *не принятый, не понятый, не прощённый*, а також вжиті в переносному значенні лексеми *потерянный, одинокий*. Цей прийом може поєднуватися з використанням усталених висловів: *неприкаянная душа*. Залучення нових концептів до вже знайомих сприяє як кращому розумінню окремих концептів, так і ближчому ознайомленню з певними полями концептосфери.

5. Етимологічна довідка та з’ясування словотвірних зв’язків.

Розуміння походження слова та особливостей словотворення допомагає зрозуміти когнітивний потенціал внутрішньої форми слова і віддалених, тому й неочевидних, етимологічних зв’язків. Використання цього прийому допомагає там, де інших дій виявляється замало для розуміння концепту. Як приклад наведемо вже згаданий концепт НЕПРИКАЯННЫЙ. Попри неодностайність етимологів, дві версії походження слова *неприкаянный* проливають світло на глибинний смисл цього концепту. За однією версією, слово пов’язане з праслов’янським *каяться* і споріднене зі словом *ціна* [Фасмер, т. 2, с. 216]; отже, *неприкаянный* – ‘той, що не сплатив, не заплатив (ціну)’, пор. *покаяние* и *раскаяние* – ‘плата (ціна) за злочин або гріх’. Ця етимологія деяким дослідникам видається сумнівною через відносну новизну слова *неприкаянный*, яке не зустрічається раніше кінця XIX ст. За іншою версією, це слово може бути пов’язане з утаємниченими жаргонізмами *прикайнуть* – ‘прив’язати’, *прикаять* – ‘прибрати’, отже, *неприкаянный* означає ‘ни к чему не приделанный’ (неприкутий, неприв’язаний тощо) [Бондалетов]. Друга версія більш зрозуміла іноземцям, проте й перша їх цікавить, а поєднання обох версій дає краще уявлення про цей концепт.

6. Використання експериментальних даних.

Серед методів дослідження концепту популярний психолінгвістичний (асоціативний) експеримент – як вільний, так і направлений. Завдяки значній кількості проаналізованого матеріалу й чималим напрацюванням експериментальні дані є цінним джерелом для вивчення концептів. Проведення подібних міні-експериментів

у студентській аудиторії підвищує інтерес студентів до навчального предмету і покращує запам'ятовування опанованого матеріалу. Відомі експериментальні дослідження концепту РУССКИЙ ЯЗЫК [Тавдгиридзе], який хоч і не є унікальним, проте має етнокультурну специфіку, адже йдеться про ставлення до нього з боку носіїв мови (когнітивні ознаки цього концепту в інонаціональних мовних картинах світу відрізняються). Ядро цього концепту формують ознаки, вербалізовані як *богатый, красивый, сложный, выразительный, родной*. За нашими спостереженнями, перші три ознаки збігаються з тими, що виокремлюють у концепті РУССКИЙ ЯЗЫК іноземні студенти.

7. Аналіз висловлень письменників та поетів.

Влучні, образні та лаконічні висловлення майстрів слова якнайкраще допомагають збагнути смисли, що містяться в концептах. У деяких випадках це чи не єдине джерело, яке дозволяє якщо не досягнути, то принаймні вхопити суть певного концепту, коли лексичне значення імені концепту і зміст відповідного логічного поняття вже зрозумілі. Визначальна риса концепту – можливість (і важливість!) його переживання – передається завдяки художнім засобам. Наведемо деякі вислови літераторів, що формують інтерпретаційне поле специфічного російського концепту ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ (мовою оригіналу): “Роль и судьба русской интеллигенции – это провозгласить себя жрецом, а в действительности стать жертвой” (В'ячеслав Иванов, 1919 р.); “Что есть интеллигентный человек? Это – беспокойная совесть... И – страдание судьбе народа” (В.М. Шукшин, 1976 р.); “Интеллигент же – это представитель профессии, связанной с умственным трудом (инженер, врач, ученый, художник, писатель), и человек, обладающий умственной порядочностью... К интеллигенции, по моему жизненному опыту, принадлежат только люди свободные в своих убеждениях, не зависящие от принуждений экономических, партийных, государственных, не подчиняющиеся идеологическим обязательствам. Основной принцип интеллигентности – интеллектуальная свобода, – свобода как нравственная категория. Не свободен интеллигентный человек только от своей совести и от своей мысли” (Д.С. Ліхачов, 1993 р.). Узагальнення притаманних інтелігенції рис на матеріалі висловлень митців формує такі головні ознаки інтерпретаційного поля цього концепту: незалежне мислення, совість, неспокій, жертвність.

Вибір лінгводидактичного прийому або набору прийомів при вивченні культурних концептів у кожному випадку залежить від особливостей конкретного концепту. І все ж, обираючи шлях ознайомлення з тим чи іншим концептом, варто надавати перевагу прийомам евристичного спрямування. Це визначається необхідністю формування як інтегральної компетентності здобувачів вищої (магістерської) філологічної освіти – здатності розв'язувати складні задачі й проблеми в галузі філології в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов та вимог, – так і загальних та фахових компетентностей спеціальності, а також метою та завданнями навчальних дисциплін лінгвокогнітивного й лінгвокультурологічного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондалетов В.Д. В.И. Даль и тайные языки в России. М. : Флинта, 2017. 455 с. 2. Голубовська, І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. 2-е вид., випр. і доп. К. : Логос, 2004. 284 с. 3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с. 4. Слухай Н.В., Снитко О.С., Вільчинська Т.П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні. К. : ВПЦ “Київський ун-т”, 2011. 367 с. 5. Снитко Е.С., Кулинич І.А. Русский язык в этнолингвистическом освещении. К. : ИПЦ “Киевский ун-т”, 2005. 88 с. 6. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Академический Проект, 2004. 992 с. 7. Тавдгиридзе Л.А. Концепт *русский язык* в русском языковом сознании. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2005. 8. Успенский В.А. О вещных коннотациях абстрактных существительных // *Семиотика и информатика*. Вып. 35. № 11. 1979. С. 142–148. 9. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т. 2. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. М. : Прогресс, 1986. 672 с. 10. Lakoff George, and Johnson Mark. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

Стаття надійшла до редакції 28.04.19 р.

*Prozhohina I. M., PhD, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THE LINGUODIDACTIC METHODS OF FAMILIARIZING STUDENTS WITH FOREIGN CULTURAL CONCEPTS

Modern philological education provides a deep introduction to the national culture as well as the national mentality of native speakers of a particular language. Linguistic conceptology is an academic discipline serving this purpose. There are some tutorials created by Taras Shevchenko National University of Kyiv professors I.O. Holubovska, O.S. Snytko, N.Y. Slukhay, and others, that are dedicated to this subject matter. However, the linguodidactic aspect of linguistic conceptology, especially for training foreigners, has not been investigated yet. This article deals with some of the linguodidactic methods concerning familiarizing foreign students with Russian cultural concepts. These methods are used by the author of this article in an academic course “The Russian Language and Cultural Concepts” which is a part of the educational program “The Russian Language and Literature” for foreign students of master’s degree in the Institute of Philology.

A teacher’s intention is to provide foreign students with some information concerning national peculiarities of Russian linguocultural concepts. Familiarizing students with cultural concepts must include three pillars: an image, a conceptual component and a value dimension which is the most important one.

The linguodidactic methods for this purpose are: visualization of information using heuristic approach; insight into metaphorical traits of a concept; use of idiomatic expressions etc.; use of synonyms; explanation of word etymology and ascertaining of derivational links; experimental data received through psycholinguistics methods; cognitive analysis of poets’ and writers’ sentences about a topic. Specific pieces of Russian cultural concepts (СЮТ, ДУША, ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ, НЕПРИКАЯННЫЙ, МАЯТЬСЯ and some others) are good examples of these methods usage. Choosing a method depends on concept peculiarities. It is proved that the heuristic method is the most effective one, considering the necessity of development master’s general and special competences.

Keywords: *concepts, linguistic conceptology, linguistic culturology, linguodidactics, Russian linguistic culture, teaching foreigners.*

REFERENCES

1. Bondaletov V. D. (2017). VI. Dal' i taynye yazyki v Rossii. Moskva: Flinta.
2. Holubovs'ka I. O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu. Kyiv: Lohos.
3. Karasik V. I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs. Volgograd: Peremena.
4. Slukhay N. V. (2011). Kohnitolohiya ta kontseptolohiya v lnhvistychnomu vysvitleni. Kyiv: VPTS "Kyyivs'kyi universytet".
5. Snitko Y. S., Kulinich I. A. (2005). Russkiy yazyk v etnolingvisticheskom osveshchenii. Kiyev: IPTS "Kievskiy universitet".
6. Stepanov Y. S. (2004). Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury. Moskva: Akadem. Proekt.
7. Tavgiridze L. A. (2005). Kontsept russkii yazyk v russkom yazykovom soznanii. Avtoreferat diss. ... kand. filol. nauk. Voronezh, 2005.
8. Uspenskiy V. A. (1979). O veshchnykh konnotatsiyakh abstraktnykh sushchestvitel'nykh. *Semiotika i informatika*. Вып. 35. 11. 142–148.
9. Fasmer M. (1986). Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka. T. 2. Moskva: Progress.
10. Lakoff George, and Johnson, Mark. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press.

УДК 811.161.2:81'342.22

Тіяєва Ю. В., студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МІКРОПРОМЕНЕВЕ РЕНТГЕНОГРАФУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙСУЧАСНІШИХ ПРИЙОМІВ АРТИКУЛЯЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано історію становлення й розвитку експериментально-фонетичних досліджень в Україні та світі. Розглянуто основні прийоми артикуляційних досліджень, зокрема різні види рентгенографування як одного з найважливіших артикуляційних прийомів. Основну увагу приділено одному з найсучасніших різновидів рентгенографування – мікропроменевому рентгенографуванню (X-ray microbeam), визначено основні його переваги у порівнянні з іншими соматичними прийомами.

Ключові слова: експериментально-фонетичні дослідження, артикуляція, рентгенографування, мікропроменеве рентгенографування.

Мова – це неоднорідна знакова система: вона поєднує взаємозалежні елементи з різними ознаками і властивостями, які утворюють підсистеми, що перебувають у різних ієрархічних взаємозв'язках. Базовим рівнем кожної мови є фонетичний, оскільки саме його одиниці є елементами плану вираження мовних знаків вищих рівнів. Роль фонетики важко переоцінити: з одного боку, вона є важливим розділом мовознавства, без якого неможливе системне дослідження мови, з другого – усне мовлення актуальне для кожної людини, адже досконале володіння мовою і чиста вимова є запорукою ефективного спілкування.

Звукова форма мови є предметом зацікавлення і дослідження багатьох філософів та вчених ще з часів античності. У Давній Греції увагу зосереджували на милозвучності мовлення, що було одним із базових постулатів риторики. До XIX ст. лінгвісти займалися спостереженням за фонетичною системою мови й описом її одиниць, визначали універсальні, стандартизовані й типологічні риси, що породило проблему